

УДК 37.016:78

Дін Юнь
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЗМІСТОВО-СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Стаття присвячена актуальній проблемі формування музичної культури молодших школярів у початкових спеціалізованих музичних закладах. До уваги пропонується компонентна структура музичної культури учнів молодших класів, яка забезпечує розвиток емоційно-чуттєвої сфери, когнітивних і комунікативних якостей, творчої активності. Відтак музична культура молодших школярів у процесі фортепіанного навчання розглядається автором як складне й динамічне утворення, що передбачає розвинуті музично-слухові уявлення й виконавські навички, уміння сприймати й застосовувати музичні знання, завдяки чому набувається досвід спілкування з музичними творами та можливість їх інтерпретувати у власній виконавській діяльності.

У структурі музичної культури виділені емоційно-почуттєвий, когнітивний, комунікативний, творчо-діяльнісний компоненти, розвиток яких відбувається протягом трьох етапів.

Ключові слова: музична культура молодші школярі, початкові спеціалізовані навчальні заклади.

Постановка проблеми. Сучасна педагогіка мистецтва розглядає музику як джерело й засіб розвитку учня, як підґрунтя, на якому може зростати його духовне, морально-естетичне і творче удосконалення. Постанова і вирішення проблеми розвитку школярів засобами музики дозволила переглянути всю систему науково-теоретичних уявлень щодо формування музичної культури школярів у початкових спеціалізованих навчальних закладах.

Музична культура – поняття широке й багатомірне, яке охоплює глибоке розуміння й усвідомлення музики як суспільного явища, засвоєння її основних закономірностей, стилів і жанрів, оволодіння засобами втілення художніх образів у виконавстві. Нині дедалі частіше воно використовується в системі музичного навчання учнів. Більшість дослідників пов'язують цей феномен із розвитком музичного мислення, формуванням естетичного смаку й ціннісних орієнтацій.

Звісно, формування музичної культури молодших школярів має свою специфіку, що вимагає від початкових спеціалізованих навчальних закладів нових підходів, які б сприяли широкому музично-естетичному вихованню школярів і збагаченню їх музичної ерудиції, а також забезпечували самостійність музикування.

Відтак, музичну культуру молодших школярів у процесі фортепіанного навчання ми розглядаємо як складне й динамічне утворення, котре передбачає розвинуті музично-слухові уявлення й виконавські навички, вміння сприймати й застосовувати музичні знання, завдяки чому набувається досвід спілкування з музичними творами та можливість їх інтерпретувати у власній виконавській діяльності.

У структурі музичної культури ми виділяємо такі компоненти: **емоційно-почуттєвий, когнітивний, комунікативний, творчодіяльнісний**. Надаючи першочергове значення емоційно-почуттєвому компоненту, ми враховували, що для молодшого школяра емоції служать одним із головних механізмів психічної діяльності та поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Вони мають чітко виражений конкретно-ситуативний характер, тобто виражають ставлення учня до певної ситуації та власних проявів у цій ситуації.

Емоції (від лат. *emovere*. – хвилювати, збуджувати) відносяться до особливого класу психічних процесів і станів, пов'язаних інстинктами, потребами, мотивами, які відбивають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності.

Психологічні особливості естетичних почуттів розкриті в працях І. Джидарьяна, Л. Виготського, В. Маляко, Є. Назайкінського, у яких підкреслюється важливість урахування всього спектру естетичних почуттів під час сприймання музики. Вони зазначають, якщо почуття не усвідомлені, то це може призвести до випадкової емоції. Естетичне почуття розвивається разом із чуттєвим досвідом особистості, у якому концентрується естетичне переживання завдяки засвоєним особистістю цінностям. Слуховий досвід, прикрашений естетичними емоціями, регулює почуття, приносить до них справжнє естетичне переживання.

У структурі музичної культури молодших школярів емоційний компонент має велике значення: емоції сигналізують про наявність потреб, виявляють ставлення до предмета потреби, тобто оцінюють, якою мірою він відповідає їхньому індивідуальному характерові, відбиває переживання,

пов'язані з процесом мотивації, показують оцінку результатів діяльності, тобто якою мірою досягнута мета відповідає ідеальній.

Особливістю емоційних переживань у цьому віці є те, що в чистому вигляді вони практично не існують. Будь-яке переживання – це завжди конгломерат різних емоцій. У результаті музично-виконавської діяльності молодші школярі отримують емоційний досвід, який разом із знаннями та вміннями стає передумовою музичної культури як загальної характеристики особистості.

За переконанням М. Кагана, емоційні переживання найповніше утворюються завдяки художньому сприйманню. Він підкреслював, що будь-який твір мистецтва призначений лише для сприйняття. Не зважаючи на соціальну детермінованість, сприйняття твору мистецтва завжди є суто духовним і суб'єктивним актом, який відтворюється у власному «Я» і відображує життєві враження і емоції [,96]. .

На залежність сприйняття твору від віку людини, минулого досвіду, середовища та розуміння мови мистецтва вказував Є. Назайкінський, розглядаючи цей феномен із позицій психології музичного сприйняття. Він зазначає, що взаємодія суб'єкта і середовища – складний динамічний процес, який «обслуговує індивідуальність, неповторність особистості, накладаючи на її «тезаурус» (набір закріплених у пам'яті людини минулих вражень, дій та їхніх різноманітних зв'язків і відношень, які можуть знову оживати під впливом художнього твору) та природні задатки». Ця теза науково обґрунтовує та безпосередньо вказує на необхідність продуманого, цілеспрямованого педагогічного керівництва процесом емоційного ставлення молодших школярів до музичних творів, розуміння їх емоційно-образного змісту.

Зазначимо, що сучасна музична педагогіка (В. Дряпіка, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Щербакова) декларує ідею щодо впливу цілеспрямованого організованого музичного сприймання на розвиток емоційності та інтелектуальної активності особистості. Так, О. Рудницька, розглядаючи музичне сприйняття в якості специфічного виду духовно-практичної діяльності, вважає емоційно-сміслову осягнення змісту музики провідною формою спілкування з нею. Авторка наголошує, що за умови повноцінного сприйняття музики емоційна реакція на неї завжди поєднується з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості [3].

Разом із тим дослідники наполягають на тому, що цілеспрямований емоційний розвиток молодших школярів вимагає вироблення еталонів, критеріїв цінності художніх творів, що надасть можливість вирізняти

власні уподобання у виборі музичних творів. Це зумовлено тим, що в молодшому шкільному віці всі психічні процеси є емоційно-забарвленими. Тому надзвичайно важливо розвивати емоційну сферу учня, збагачувати її новими враженнями.

Розглядаючи зміст наступного, **когнітивного** компоненту зазначимо, що розвиток учнів у класі фортепіано відбувається, насамперед, у творчому процесі пізнання музичного мистецтва. Це передбачає проникнення в художньо-образний зміст твору, виявлення його стильових і жанрових рис, особливостей структурно-логічної будови, усвідомлення закономірностей музичного втілення образно-сміслових явищ.

Психологічна наука визнає пізнання як процес цілеспрямованої активності відображення світу у свідомості людей, здобування, нагромадження та систематизації знань. Будучи пов'язаним із загальним розвитком людини, цей процес реалізується на інтелектуальному рівні шляхом розумових операцій, стає необхідною умовою успіху будь-якої діяльності, важливим її результатом. Видатні музиканти-педагоги (Й. Гофман, О. Гольденвейзер, Г. Нейгауз, Г. Прокоф'єв, Г. Ципін та інші) у своїй педагогічній діяльності завжди приділяли значну увагу активізації інтелектуальної сфери учнів, формуванню їх художнього мислення. Так, у роботі Г. Ципіна «Навчання гри на фортепіано» підкреслюється важливість пізнавальної діяльності учнів у виконавському класі, зазначається необхідність збільшення обсягу теоретичних знань для створення «понятійного фонду» й у цілому музичного тезаурусу [5].

За переконанням педагога, загальний музичний розвиток є багатогранним і складним процесом. Одна з найважливіших його сторін зв'язана з розвитком комплексу спеціальних здібностей (музичний слух, чуття музичного ритму, музична пам'ять). Але, підкреслює вчений, розвиток учня не зводиться тільки до виявлення й кристалізації його спеціальних здібностей. Не менш суттєвими в плані загального музичного розвитку є й ті метаморфози, внутрішні зрушення, які відбуваються у сфері музичного мислення та художньої свідомості учнів. Автор зауважує, що опрацювання нотного тексту через його осмислення, поглиблене усвідомлення стилістичних і формоутворювальних особливостей прокладає шлях до інтерпретації музичного твору.

Більш широко розглядає це питання Г. Падалка. На її думку, аби знати мистецтво в розмаїтті його жанрів і стилів, важливо «мати великий запас естетичних вражень, великий досвід інтелектуально-емоційного

усвідомлення образного змісту творів, володіти різнобарвною палітрою здатності до художніх роздумів і почуттів» [4, 38].

Заняття в класі фортепіано передбачають індивідуалізовану систему методів і засобів педагогічного впливу, які забезпечують ефективну підготовку учнів за всіма параметрами виконавської майстерності, у діалогічній єдності технологічних, художньо-естетичних, творчих і психологічних (емоційно-вольових) завдань. Тому пізнання музичного мистецтва в класі фортепіано важливо будувати через моделювання творчого процесу. Знання з музики, її видів, жанрів, стилів, отримані на основі знайомства з інструментальною музикою відіграють важливу роль у формуванні музичної культури учнів.

Систематичне набуття спеціальних знань у процесі фортепіанного навчання забезпечує відповідний комплекс умінь і навичок, а створення на уроках проблемних ситуацій спрямовує на збагачення асоціативно-слухового фонду й виконавського досвіду, закладає основу для вироблення школярами особистісного ставлення до музичних явищ, сприяє моделюванню власних думок та оцінних суджень, надає можливість націлити їх на самостійне вирішення творчо-виконавських проблем.

Отже, когнітивний компонент спрямований на системне набуття знань і переконань у галузі музичного мистецтва, які разом із комплексом умінь і навичок забезпечують формування музичної культури молодших школярів.

Розвиток комунікативного компоненту здійснюється через формування вмінь логічно й аргументовано висловлюватися як вербальною, так і музичною мовами, виявляти інтерес до бесіди, працювати в ансамблі й знаходити взаєморозуміння.

Виконавська інтерпретація завжди передбачає розуміння художнього змісту музичного твору та втілення його у виконанні. Музичний твір містить певне емоційне забарвлення та якщо виконавець донесе слухачам зміст музики через відтворення відповідного настрою, який виражається ритмом, динамікою, тембральним колоритом та іншими художніми засобами, то слухачі зможуть емоційно відгукнутися на виконувану музику.

Музично-виконавську діяльність учнів важливо націлювати на сприймання музики слухачем, що визначає її комунікативну сутність. Але цьому передує етап осягнення музичного твору самим учнем, що передбачає не тільки використання знань і вмінь щодо виконавського відтворення художнього змісту твору, але й виявлення творчих можливостей учнів – активності їх вольової, когнітивної та емоційної сфер.

Разом із тим, останнім часом у музичній педагогіці помітно виявляється інтерес до колективних форм музикування в цілому, а саме: оркестрового, хорового, ансамблевого. Педагоги-практики знають, що гра в ансамблі найкраще дисциплінує ритміку, удосконалює вміння читати з нотного аркуша, є незамінною для вироблення технічних навичок і вмінь, необхідних для сольного виконання. Але ще важливішим є те, що ансамблеве музикування вчить слухати партнера. Специфіка ансамблевого музикування потребує більш глибокого, причому не тільки індивідуального, а й синтезованого в колективне звучання, розуміння змісту твору, що виконується.

Спільне музикування викликає в молодших школярів величезний інтерес. Загальновідомо, що мотивація є могутнім стимулом у роботі. Саме тому ансамблеве музикування здатне значно підвищити зацікавленість учнів, сприяти встановленню сприятливої педагогічної атмосфери на уроках, створенню ситуації успішного виконання музичних творів. Відчуваючи радість успішних виступів в ансамблі, учні починають більш комфортно почувати себе і в якості виконавця-соліста.

Отже, розвиток музичного спілкування учнів молодших класів можна розглядати як цілеспрямований психолого-педагогічний процес, у якому відбувається педагогічне управління музичною діяльністю. Така діяльність є оптимальним середовищем для формування музичного інтересу учнів молодших класів. Саме тут розвиток їх музичної культури набуває перспективного творчого характеру.

Формування творчо-діяльнісного компонента спрямовується на організацію навчання учнів у класі фортепіано й домашніх музичних заняттях.

Дослідження різних авторів (Л. Андреев, В. Белікова, Є Громов, В. Загвязінський, Н. Кузьміна, В. Моляко, В. Шинкарук) переконують, що творчість ґрунтується на розвиненому мисленні, уяві та інтуїції. Особливістю творчої діяльності в галузі мистецтва є те, що в ній зафіксовані всі види людської діяльності: пізнавальна, перетворювальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативна. Учені зазначають, що для того, аби допомогти учням знайти свій індивідуальний стиль творчої діяльності, треба виявити в кожного з них його специфічні, оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій.

Зазначимо, що на уроках в класі фортепіано постійно виникає необхідність урахувати різні можливості учнів і відповідно диференціювати завдання для самостійної роботи на уроці й удома – як за ступенем

самостійності необхідних пізнавальних дій, так і складністю завдань. Важливо, щоб учень усвідомлював, які засоби роботи для нього є бажаними та якими механізмами забезпечується якість його музичної діяльності.

У цьому плані ефективним засобом педагогічного впливу стає порівняння – уявне визначення схожості або відмінності предметів і явищ за різними ознаками. Метою методу порівняння є не тільки розвиток емоційної сфери учня, а й вироблення ним власних оцінних суджень. Його постійне застосування як для власної виконавської діяльності, так і для оцінювання різних інтерпретацій музичних творів розвиває в учнях уміння грамотно висловлювати власні думки, орієнтуватися у світі музики. Не менш важливим у творчому зростанні учня-музиканта стає узагальнення різноманітних навичок виконавської діяльності. На важливості цього процесу наголошували такі відомі педагоги-музиканти як Г. Нейгауз і С. Савшинський, Г. Артоболевська. Так, С. Савшинський підкреслював, що перенос навичок набуває в житті піаніста великого значення. Тому його можна вважати основною умовою виконавського розвитку музиканта [4, 62].

Таким чином, творчо-діяльнісний компонент передбачає врахування кожним учнем власних досягнень, розуміння та компенсування недоліків, тобто застосування індивідуального стилю навчальної діяльності, що в кінцевому результаті сприяє формуванню його музичної культури.

Формування взаємопов'язаних між собою компонентів відбувається протягом трьох етапів, кожен із яких має свою мету, завдання та власну структуру. Перший, емоційно-спонукальний етап охоплює учнів першого року навчання і спрямовується на збагачення їх музичних уявлень, уміння слухати музику й переживати її, тобто прищеплює учням елементарні навички сприймання музики.

Для цього етапу характерним є домінуючий вплив педагога. Основна увага приділяється методам формування музично-слухових уявлень учнів та розвитку їх емоційно-чуттєвої сфери. Ці методи націлені на самостійне відтворення учнями музичних інтонацій, фрагментів і в цілому музичних творів за поданим зразком. Застосування пояснювально-ілюстративних методів допомагає усвідомленню зв'язків між музично-слуховими уявленнями і руховими відчуттями, виявленню аналогій між музичною та вербальною мовами, розумінню життєвого змісту музики .

На другому – відтворювально-накопичувальному етапі продовжується робота над прищепленням учням любові до музики й разом із тим приділяється значна увага збагаченню музичного кругозору учнів, накопиченню музично-теоретичних знань та їх втіленню у власній

виконавській діяльності. З цією метою застосовуються методи асоціацій і аналогій, які допомагають знаходити нові, неочікувані варіанти інтерпретації музичного твору через переосмислення його художнього образу; метод ескізного знайомства з творами, який збагачує музичний світогляд учнів, а також знайомить їх із різними музичними жанрами; метод виконання творчих завдань передбачає створення секвенцій за певними інтервалами й акордами, підбір акомпанементу до мелодії, створення мелодії з конкретним завданням (наприклад, за певним ритмом, за даним акордом, у певному ладу тощо).

Третій – творчо-активізуючий етап – визначався більшою самостійністю в музично-виконавській діяльності учнів і спрямовується на їх підготовку до концертних виступів, під час яких особлива увага приділяється розвитку музичного мислення, музичної пам'яті й виконавсько-рухових навичок, посилюється контроль педагога за режимом і дисципліною домашніх занять.

Учням пропонується самостійно визначити основні засоби виразності музичного твору та передати їх у власному виконанні. На цьому етапі також застосовуються методи імпровізації, які дозволяють на основі набутого досвіду створювати акомпанемент до мелодії або варіації на задану тему, підбирати на слух знайому мелодію.

Висновки. Таким чином, навчання у класі фортепіано, яке передбачає поетапність розвитку емоційно-чуттєвого досвіду, когнітивних і комунікативних якостей, а також творчої активності, стає важливою передумовою формування музичної культури молодших школярів у початкових спеціалізованих закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1996. – 416 с.
2. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. – 672 с.
3. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2005. – 360 с.
4. Савшинский С. И. Работа пианиста над музыкальным произведением / С. И. Савшинский. – М. : Музгиз, 1964. – 189 с.
5. Цыпин Г. М. Музыкально-исполнительское искусство: теория и практика / Г. М. Цыпин. – СПб. : Алетейя, 2001. – 319 с.

РЕЗЮМЕ

Дин Юнь. Содержательно-структурная характеристика музыкальной культуры младшего школьника.

Статья посвящена актуальной проблеме формирования музыкальной культуры младших школьников в начальных специализированных музыкальных заведениях. Вниманию предлагается компонентная структура музыкальной культуры учащихся младших классов, которая обеспечивает развитие эмоционально-чувственной сферы, когнитивных и коммуникативных качеств, творческой активности. Следовательно, музыкальная культура младших школьников в процессе фортепианного обучения рассматривается автором как сложное и динамическое образование, что предполагает развитые музыкально-слуховые представления и исполнительские навыки, умение воспринимать и применять музыкальные знания, благодаря чему приобретает опыт общения с музыкальными произведениями и возможность их интерпретировать в собственной исполнительской деятельности.

В структуре музыкальной культуры выделены эмоционально-чувственный, когнитивный, коммуникативный, творческо-деятельностный компоненты, развитие которых происходит в течение трех этапов.

Ключевые слова: музыкальная культура младшие школьники, начальные специализированные учебные заведения.

SUMMARY

Din Yun' The Content-structural Characteristic of Music Culture of Junior Schoolchildren.

The article is devoted to the issue of the day of forming of musical culture of junior schoolchildren in the primary specialized musical establishments. The component structure of musical culture of junior schoolchildren, which provides the development of emotionally perceptible sphere, cognitive and communicative qualities, creative activity is offered. Thus the musical culture of junior schoolboys in the course of piano study is considered by the author as a complex and dynamic entity, which provides advanced musical and auditory presentation and performing skills, the ability to perceive and use music knowledge so acquired experience with musical works and the ability to interpret in their own performing activity.

The structure of musical culture includes emotional and sensual, cognitive, communicative, creative and activity components, the development of

which takes place over three stages. The first stage of emotional incentive is realized during the first year of the pupils and is aimed at enriching their musical ideas, ability to listen and experience music that teaches the pupil basic skills of perception of music as art.

The second stage – the reproduction-accumulation – is gradually enriched the musical horizons of the pupils accumulating musical and theoretical knowledge which is intensive embodied in performing its own activity.

The third stage – creative-activating – is defined by greater autonomy in music and performing activity aimed at the pupils and their preparation for the concerts, during which much attention is focused on the development of musical thinking, musical memory and executive-motor skills, increased control regime for the teacher discipline and home exercises.

Thus, piano learning involves the phased development of emotional and sensory experience, cognitive and communication skills and creative activity, which is an important prerequisite for the formation of musical culture of junior schoolchildren in primary special education institutions.

Key words: *musical culture of junior schoolchildren, primary special education institutions.*